

UTOLSÓ VILLAMOS

ANTUN SOLJAN

Hogyan kerültem éppen ebbe a villamosba, nem tudom. Már nagyon későre járt az idő. Lehet, hogy valami társaságban voltam, vagy barátaimmal lumpoltam, valami ülésen, előadáson, talán cirkuszban voltam. Mi mindent nem tesz az ember, hogy feledjen!

Késő volt, de mint mindig, nem eléggé késő. Minden túl korán végszódik, bármeddig is tart. És aztán jön az éjszaka. S így, az estét nyújtva, még mindig teljesen a magam — magamra gondolok, ha embert akarok mondani — számtalan jelentéktelen estéi egyikének jelentéktelen, de mentséget nyújtó apróságaira összpontosulva, mohón tapadva a feledésnek ehhez az apró pillanatához, amit sikerült megvalósítanom, és ami most visszahozhatatlanul múltóban volt, felszálltam a villamosra.

Csak arra emlékszem, hogy nem jegyeztem meg az állomást, ahol felszálltam, s az állomáson velem együtt villamosra várakozó emberek arcát sem. Néhány arc nélküli ember kísért ki. Néhány arc nélküli ember ült a villamosban, amikor beléptem. Senki sem fordult meg közülük, hogy megnézzék az újonnan jöttet.

Amíg ott ültem a sápadt fényvel megvilágított, hideg villamosban, kabátomba burkolózva, s elnéztem az ablakokon lesikló sűrű sötétséget, végleg elmúlt a feledés pillanata. A bor, ha egyáltalán ittam, elpárolgott; a szavak, ha valaki egyáltalán szólt hozzám, elveszítették értelmüket. Egyedül maradtam. Testem — emberek között mozgó mechanikus báb — súlyos hústömeggé vált az éj hidegében, a villamos kemény padján.

Ez én vagyok, a villamoson, mondja az ember önmagának a magány kezdetén. És ez az egyetlen tudatos gondolata: „Ez én vagyok, a villamoson, itt, most” — minden egyéb tömény szenvedés — s mintha elég lenne ahhoz, hogy a szorongás terhe elviselhetetlenné váljon. A magános ember régi jó szokása szerint körülnéztem a villamosban, hogy valamivel lekössem kimarjult lelkemet, hogy ellopjam a többi embertől azt, amit nem tudok magamban megtalálni. Valaminek történnie kell, mindig ebben bízunk, mert azt mondják nekünk, hogy valami mindig történik. Valaminek történnie kell. Minden esemény menekvést nyújt.

Milyen jó lenne ebben a pillanatban a különböző bajok, gondok, adósságok és megaláztatások terhe, amit az ember nem vihet magával.

Omnia mea. Hát mindez a többi embernél van? Szívből kívántam, hogy legyen valami jó okom, hogy legalább indokoltan szenvedhessek.

De az ember hiába néz maga mögé, a vonat vagy a villamos sínjeire, a hajó hullámbarázdájába, vagy a gépkocsi után húzódó porfelhőbe. Hát nem lohol utánunk kutyánk, láncától mégis megszabadulva? Hát nem zokog értünk hű szerelmünk? Hát nem erednek nyomunkba a barátaink, fehér paripákon, az elfeledett üzenetet hozva? Az utazásra induló embert arc nélküli emberek kísérik ki; útítársai arc nélküliek; az ember egyedül van.

Nem tudom, éppen akkor miért éreztem magam annyira magányosnak a villamoson, néhány ismeretlen ember társaságában — az elsődleges pillanatnyi szabadságérzet szemem láttára szorongató úrré változott. Kelletlenül fészkelődtem a kemény padon; mi vagyok én, a bajaim, problémáim, sürgős elintézését követelő dolgaim, múltam nélkül? Vagyok-e egyáltalán? Úgy rémlett, hogy a mögöttem maradt életben, amelyben elégedetlenül bibelődtem számtalan aprósággal, amelyben heveskedtem és ordítóztam, jajgattam és kétségbeestem, hisztérikusan nevettem, összetűztem az emberekkel, loholtam és szenvedtem megannyi most jelentéktelennek tűnő dolog miatt, úgy rémlett, hogy abban az életben szinte boldog voltam.

És a szenvedésnek — nem akarom mondani, hogy gondolkodásnak — ezt a folyamatát kísérve egyszerre, egy kétségbeesett pillanatban, eszembe villant, hogy talán téves villamosra ültem, hogy tulajdonképpen nem tudom, hová megyek, s vissza szerettem volna térni. Kinéztem az ablakon, hogy tájékozódjam. De kint sötét volt; néha-néha el-suhant mellettünk egy-egy utcai lámpa, alatta roskatag épülethomlokzat, fekete oszlop, holmi megnyomorodott fatörzs vagy kerítés.

Hiába látszott úgy, mintha minden homlokzat ismerős lenne, valójában egyikre sem ismertem rá. Emlékek nélküli vidéken rohantunk tovább. Az ember csak emlékei alapján ismer rá a városnegyedekre. Jártam erre valamikor gyermekkoromban? Ismerem-e ezt a várost? Mi ez: Miháljevác? Dubrava? Černomerec? Žitnjak? Páni félelemmel fordítottam el tekintetemet az ablakról a villamosban ülő utasokra. Magukba roskadva, mereven ültek, mindegyik a maga sötét ablaknéyszögében, mint ahogyan az éjjeli madarak gunnyasztanak kimerülten az utolsó esti villamosokon.

A jegykezelő gondosan számolgatta kis pultján a napi bevételt. Ennek alapján már szinte kész voltam megállapítani, hogy a remíz felé tartunk. Már? — kérdeztem magamtól egy pillanatra, azután feléje hajoltam, és az ülésről fel sem emelkedve bocsánatkérő hangon megszólítottam:

— Bocsásson meg, nem néztem meg a számot; hová megyünk?

A jegykezelő dűnnyögött valamit maga elé, fel sem emelve fejét a pénzről, amit gondosan kis tornyokba rakott a pulton. Nem hallottam jól, mit mondott, de a hangzásból ítélve ez az állomás nem emlékeztetett annak a városnegyednek a nevére, ahova tulajdonképpen mennem kellett. Sohasem szerettem hazamenni (haza?), de most hirtelen elfogott a vágy.

— Biztosan tévedtem — mondtam kedélyesen, mint az olyan ember, akit lefoglálnak dolgai és gondjai, és ilyesmi megtörténik vele. Kinéztem az ablakon. — Nem tudom, mi volt velem. Most majd vissza kell

mennem — mondtam, mentegőtözve tévedésemért. Még a homlokomra is csaptam, hogy meggyőzőbb legyek.

A jegykezelő nem fűzött kommentárt a dologhoz.

— Mikor van villamosom visszafelé? — kérdeztem, alig valamivel határozottabban, alig valamivel közvetlenebbül. Nem tudom, miért rettettem annyira válaszátlól. S amikor felemelte a fejét és rám nézett, először láttam arcát. Nem ígért semmi jót. Szeme zavaros volt a pénz csillogásától.

— Hogyan mehetek vissza? — kérdeztem ismét.

— Vissza? Visszamenni? — kérdezte közömbös hitetlenkedéssel, a táskájában levő aprópénzt csörgetve. — Ez az utolsó villamos.

— De hát nem a remízbe megyünk — mondtam neki logikusan, az ablak felé intve fejemmel, mintha ismerném azt a tájat, amelyen keresztül haladunk.

— A remízbe? Nem. Ez az utolsó villamos bármelyik irányba — mondta szinte kárörvendően, mint a tisztviselők a tudakozó tolóablaknál, amikor arról értesítik az embert, hogy lekéselt minden vonatot és semmiképen sehová sem utazhat. Sőt, hogy jegye többé már nem is érvényes, és senki sem fogja visszaadni pénzét. Ó, ez az udvarias, hivatali káröröm.

— Képtelenség — mondtam. — Mit jelent az, hogy bármelyik irányba?

A jegykezelő közömbösen megcsörgette táskájában az aprópénzt; ilyennek képzeltem a halált, ahogyan a csontokat keveri zsákjában, mérlegelve, hogy eleget gyűjtött-e össze erre az estére. Csontár folyt a jegykezelő ujjai között a feneketlen táskába.

— És hogyan fog maga hazatérni? — kérdeztem.

— Én? — kérdezte igazi és őszinte meglepetéssel, nem szokva hozzá, hogy tőle, hivatalos személytől magánügyeket kérdeznek. Azt hiszem, Kharón sem döbbsent volna meg jobban. — Én nem térek vissza — mondta ki, véglegesen tudtomra adva, hogy ez a magyarázat teljesen kielégítő az unatkozó utas számára.

— Megállíthatná-e itt valahol a villamost, hogy leszálljak? — kérdeztem tovább kitartóan, de udvariasan és okszerűen. — Jobb lesz, ha szépen lassan gyalog megyek vissza.

A jegykezelő félig sajnálkozva elmosolyodott, és ez volt az első emberi fintor, amit pattanásos, barázdás, merev, hivatalnoki, jegykezelői arcán láttam. Ebből tudtam, hogy végem van. Mert a hivatalnoki arc csak akkor mutat emberséget irányodban, ha már kikészültél. Akkor megengedheti magának. Igaz, csak egy pillanatra. Így hát ez az a pillanat, amikor mehetünk meghalni. A vezető felé intett kezével, s vállát vonogatta, hogy tudtomra adja, az egész ügy többé nem rá tartozik, és további számolta csontgyűjteményét.

Nem mondhatom, hogy ebben a pillanatban meg tudtam őrizni a hidegvérem. Most már többé egyáltalán nem is gondoltam a visszatérésre, csak arra, hogyan szálljak le erről a villamosról, csak arra, hogy lábammal biztos talajt érjek. Váratlan és megmagyarázhatatlan pánik kerített hatalmába. Felugrottam, és az üléstámlákba kapaszkodva, a vezetőhöz siettem, egyik oldaltól a másikig tántorogva, mert a villamos mind jobban és jobban növelte gyorsaságát, hullámozott, mint valami részeg hajó. A villamos utasai közül senki meg sem mozdult. Kipillan-

tottam az ablakon, balra és jobbra, de az, ami a tájból, a fényekből, házakból, a városból és mindenből látszott, teljesen ismeretlen volt számomra. És mégis, mintha egészen biztosan tudtam volna, hova megyek.

Odamentem a rekeszhez, mely a vezetőt a kocsí többi részétől elválasztja, és benéztem. Csak innen láttam, milyen mohón nyeli a villamos a síneket — éreztem, hogy remeg a jármű egész fémszerkezete. A fülke félhomályában láttam a vezető hátát. Egy természetes, idősebb ember háta volt, aki szolidan és meggyőzően ül helyén. Nagy vastag nyakszirt volt előttem, amilyen a régi tapasztalt vezetőknek van, akik megbízhatóak és nyugodtak munkájukban, kissé meghíztak az állandó üléstől. A vezetői műszertábla apró piros fényei, kis kerek számlapok hunyorogtak előtte.

Mindjárt egy kissé nyugodtabbnak éreztem magam, noha nem tettség a villamos sebessége. Imponált ez a szolid hát, mely csakis olyan emberhez tartozhatott, aki tudja a dolgát és aki érvekkel megközelíthető. A villamos azonban továbbra is szemmel láthatóan fokozta sebességét, és a két csillogó sín egyre gyorsabban, egyre elkerülhetlenebbül és egyre fémesebben jött aláink. Szemmel kísértem őket huszonvalahány méter távolságig, ameddig a villamos fényoszlopa világított; távolabb már teljes volt a sötétség.

A korlátba kapaszkodva kissé előrehajoltam, és ezt mondtam, amilyen nyugodtan csak tudtam:

— Kérem, ha lehet, állítsa meg egy pillanatra a villamost, hogy le szálljak. Azt hiszem, nem kérek túl sokat. Tudja, ez nem az én útvonalam. Nem én választottam. Így történt. Nem tudom, mi volt velem. Megtörténik. Ön persze megért engem. Nem szeretném zavarni, de kérem önt...

Így próbáltam meggyőzni egy ideig. Ő azonban meg sem fordult, a villamos pedig fokozta sebességét. Láttam, ha ez így folytatódik, nem is lehet többé megállítani a villamost egyetlenegy utas követelésére, akinek az utazás már nem tetszik. Lehet, hogy soha többé nem lehet megállítani.

Tudtam, hogy most, ebben a pillanatban feltétlenül akcióra van szükség, ha valóban el akarok érni valamit. Vagy tennem kellett valamit, vagy fel kellett hagynom az egésszel. De mit tehettem, amikor szigorúan tilos zavarni a vezetőt, és ha még azt is mondják, hogy minden mozdulat szerencsétlenséget okozhat. Ilyen körülmények között, ilyen esztelen sebességben minden oldalról veszélyek leselkednek. Az ember mindenképpen tudatában kell hogy legyen a veszélyeknek. Hát akkor hogy merészkedjek éppen én olyasmit tenni, aminek katasztrofális következményei lehetnek. Kezemet visszatartva tovább beszéltem és beszéltem, folytattam azt, amit egyedül tudok, beszéltem a vezető fülébe. A legszebben és legudvariasabban beszéltem, ahogyan csak tőlem tellett. Soha életemben nem beszéltem így.

És akkor a vezető valóban felém fordította arcát, felém, a kérlelő felé, és én iszonyattal és rettegéssel telve elcsüggedtem. Nem állhatom ki az arcodat, *szemed tekintetét. Mert a vezetőnek nem is volt arca, hanem arca helyén egy hideg fémes szerkezet volt, huzalokból és kis csavarokból, kis emeltyűkből és fogaskerekekből, amelyek lassan, ki-mérten és könyörtelenül ketyegtek, jól olajozottan, precízen és bonyo-

lultan. A vezető mellkasa fémgombokból, villogó áttételekből, krsitály-tengelyeken nyugvó érzékeny számlapokból állt, s mindezen keresztül szakadatlanul, állandó, megállíthatatlan lassúsággal buzgott az áram vérkeringése, és minden szikrázott, forgott, foszforeszkált, mint egy megbolydult mennybolt. A vezető felém fordította keresztül-kasul szőtt koponyaüregét. Egyenletesen és sorsdöntően ketyegett benne valami.

És mint minden igazán rémült ember, felebarátaim segítségét kerestem. A villamos belseje felé fordultam, és teljes erőmből, páni félelemmel rettentőt ordítottam, igyekezve átvinni rájuk valamit, amit magam sem tudtam megérteni.

— Emberek! — ordítottam, és valóban, ezenkívül más mondanivalóm nem is volt, noha természetesen meg akartam mondani nekik, hogy észhez térítsem őket, hogy mi mindnyájan egy erő kezében vagyunk, amit nem sejtettünk előre. Hogy a villamosjeggyel olyasmit fizettünk meg, amiben nem alkudtunk meg. Hogy gyámoltalan bolygók vagyunk a sínek pályáján — és hogy ezen a párhuzamos halálon el fogunk tűnni az előttünk levő sötétség végtelen alagútjában. Hogy ismeretlen vidéken vagyunk, ismeretlen rendeltetéssel, és hogy ettől a pillanattól kezdve minden bizonytalan. Felszállva erre a villamosra megindítottuk a gépet, amit többé nem állíthatunk meg. Fel akartam rázni őket a letargiából, megmondani nekik: „Hallgassátok csak ti, akik itt ültök, tompán várva az utazás végét, fogadjátok annak a figyelmeztetését, akinek már az utazás sem tetszik, mert nektek talán nem fog tetszeni a végállomás. Mert késő lesz már. KÉSŐ.”

Hangom azonban elhalt a kerekek robajában, mert most, a válság pillanatában, magam előtt láttam a villamost, amelynek én csak véletlenül vagyok utasa. De talán nem is annyira véletlenül, mint amennyire szeretném gondolni, hogy megőrizsem méltóságom maradványait. Mert ez a villamos, mint minden utolsó éjjeli villamos, olyan volt, mint a kétségbeesett hajótörötteket a tengeren összegyűjtő hajó. És ki lesz rajta, ha nem én?

Hangom elhalt, amikor megértettem a villamost, villamosomat, az egyetlent a sok közül, a villamost, amit tévedhetetlenül kiválasztottam. Kivéve, ha mindegyik villamos egyforma, amit mint lehetőséget nem kell kizárni, amti még fontolóra veszünk, ha marad rá elég idő. Ebben az esetben nem én választottam.

Mert villamosom ülésain ködös szemű részek, éjjeli mulatók takarítónői gunnyasztottak és gebedeztek, az éjszaka maradványai az utolsó mentséget nyújtó jármű zátonyára mosva. Mereven ültek, mint a bábok, maguk elé tekintve, vagy egyszerűen — belülről valami zavaros függönnyel elfüggönyözött — nyitott szemmel, hallgatagon, szenderegve, piszkos kabátjaik hajtókái közé mormogva valamit.

Megnéztem őket sorjában, mintha katonáimat számolnám — de emberségük utolsó maradványai a sötét ablakokon bámultak ki valahova a semmibe, vagy kitaposott cipőik orrára meredtek. Egyedül egy sápadt, kiégett piperkőcnek az arcán, aki szemébe húzott sötét kalapban volt, s keresztbe vetett lábán, a térdén tartotta hosszú, karcsú ujjait — de nem a nemességtől voltak hosszúak és karcsúak, hanem a biliárd-dákótól, s a kártyafolyamoktól koptak vékonyná —, egyedül az ő arcán jelent meg valami futó, cinikus mosolyféle, az olyan ember mosolya,

aki mindezt már régóta tudja. Ilyen nyugodtan, kártyás módra fogja életét végigélni, gondoltam, ez lenne a megoldás?

És ahogy elnéztem ezt a koporsóládát, amely savanykás pálinkának, a ruhák nedves kipárolgásának, a hideg, áporodott izzadtságnak a szagát árasztotta, amely a tompultságra, a kiöklendezett részeg álomra bűzlött, s kimerült vágyakozásra a megnyugvás után az utolsó vetetlen és berandított ágyban, megértettem, hogy én katonaság nélküli hadvezér vagyok. Hogy senkitől és sehonnan nem várhatok segítséget. Mert mit is kezdenének ezekkel a villamosban ülő emberekkel? Felesleges hangom elhalt.

Igy szereztem meg a szabadságot, ami most már felesleges volt számomra. Kényszerből, de mégis megszereztem. Többé már nem kellett beszélnem, mert nem volt kihez, tőlem már senki semmit sem várt. Szabad voltam, amennyire egy ember szabad lehet a villamosban. Leültem helyemre, amelyet az utazás elején jelöltek ki számomra, a villamos egyetlen üres ülőhelyére, és alávetettem magam a sorsnak. Ebben az alárendelésben volt valami végleges boldogsághoz hasonló.

És valóban, most már semmire sem kötelezve, megértettem, hogy ez az egyetlen lehetőség, hogy elérjem azt a szabadságot, amelyről őseim álmodoztak. Ez az egyetlen, elkerülhetetlen út. Lassan tudatára ébredtem — ó, lassú gondolkodású, buta, hitetlenkedő fej, te bizalmatlan ember: — hogy ez a szabadság, bármennyire is furcsának tűnjön a számomra, és hogy magányosan, szabadon, betelejesülten lebegek a szférákban. Elindultam utamon, mélyen befelé, világomhoz alkalmazkodva, ügyet sem vetve többé semmire, közömbösen az iránt is, ahonnan elindultunk és az iránt is, ahova meg fogunk érkezni.

És amikor a villamos megállt a kijelölt helyen, leszálltam, és utoljára megnéztem, vajon az ég — ez az örökös fedő — még mindig ugyanolyan kérlelhetetlenül fölém borul-e. De azonnal megnyugodtam, mert itt már nem volt semmi hasonló. Szabadságom teljes volt és végérvényes.

HORNYIK GYÖRGY fordítása